

Kongl. Maj:ts
Tro=Tjenare och HåradsHöfdinge
Öfver Virmo och Masku Hårader,
Den Wålborne Herren,

Herr MAURIZ
STÅLHANDSKE,
Hög=Gunstige Herre!

W E jag fördrifst mig med Wålborne Herr Hårads
Höfdingens Widtlyfande Namn pryda närvaran-
de min första ringa Academiska Läro=spån, kunde
ej annat, än sätta mig i fruktan, det denna min djerf-
het ogunstigt skulle uptagas, om ej den ogemena Ynnest, med
hvilken Wålborne Herr HåradsHöfdingen plågar omfatta Bet-
tenskaper och deras idkare, och jag i synnerhet varit lycklig at få erfara,
upmuntrat mig härtil, samt gjort mig skyldig til offentlig tack-
sägelse. Anse därför, Wålborne Herre, detta mitt ringa Ar-
bete med wanligit blidt öga, och låt mig än framdeles få wa-
ra i en öm åtancka innesluten. Mitt förnämsta göromål skal
däremot bestå i hjärtinnerliga förböner til den Aldrahögste, det
Han täcktes förlåna Wålborne Herr HåradsHöfdingen de lång-
sta och sällaste dagar i dödeligheten, til FädernesLandes nytta,
Wettenskapers befrämjande, Rättwisans hägn, och des clien-
ters hjelp och stöd, i hvilka sistnämndes antal jag utbeder at
ståndse få wara innesluten, som framleswer til stoftet

Wålborne Herr HåradsHöfdingens

Ödmjukaste tjenare,

ESAIAS HOLLBERG.

VIRO PLURIMUM REVER. ATQUE PRÆCLARISSIMO,
D:ño Mag. JOHANNI ODENIO,
PASTORI Animarum, quæ DEO in Längelmä & Cuoriveli colliguntur, meritissimo.

VIRO PLUR. REVERENDO ATQUE PRÆCLARISSIMO,
D:ño ERICO WALLENIO,
PASTORI cœtus Divini, qui in Rimito floret, meritissimo.
Fautoribus omni venerationis cultu ad
cineres usque colendis.

Meritis illis locupletissimis, quibus me, Fautores optimi, inde ab eo tempore, quo primum Vobis innotui, beare voluistis, haud parvum adjicietis cumulum, si chartaceum hoc munus, ceu flosculum quendam e Musarum hortulis decerptum, quod Vobis Sacrum esse volui, loco tesserae perennantis venerationis respiciatis. Fateor me pluribus nominibus Vobis antea esse obligatissimum, verum novo hoc nomine multo adhuc obligatior sum, Meum de cætero erit, ex intimo vovere pectore, dignetur Summus rerum Arbiter Vos in Eccl. emolumentum insigne, Vestrorumque gaudium & fulcrum dulcissimum, plurimos per annos florentes vigentesque conservare! qui ad urnam ero

NOMINUM VESTRORUM

cultor humillimus
ESAIAS HOLLBERG.

Perquam Reverendo & Eruditissimo DOMINO;
D:no HENRICO TELENIO,
SACELLANO in VESICANSA pervigili, Studiorum
suorum ante hac Moderatori fidelissimo.

Perquam Reverendo & Eruditissimo DOMINO;
D:no HENRICO SAVENIO,
SACELLANO in LUOPIOIS pervigili,

Perquam Reverendo & Eruditissimo DOMINO;
D:no CHRISTIANO FLODBERG,
SACELLANO in LÄNGELMÄ & CUORIVESI pervigili.

FAUTORIBUS Æstumatissimis.

Incomtas hæc, rudique Minerva elaboratâs pagelâs
Vobis, Fautores Æstumatissimi, consecrare ju-
bet favor ille plane singularis, quo Vobis nullo non
tempore me amplecti placuit. Adspiciatis igitur,
Fautores Exoptatissimi, etjam atque etjam oro, serena fronte
juvenilis ingenii foetum, ceu pignus venerabundæ mentis. Mi-
hi vicissim nihil magis erit cordi, quam pro perenni Vestra Ve-
strorumque incolumitate, vota fundere ardentissima, qui ad tumu-
lum usque permanebo

Perquam Reverendorum & Eruditissimorum
NOMINUM VESTRORUM

cliens observantissimus,
ESAIAS HOLLBERG,

ESAIAS HOLLBERG

Ingången.

S bland andra den Högsfres dräpelliga Örnningar, som utvisa Hans almagt, alwisshet och godhet, äro Örter och Trån icke de ringaste, om de betraktas i anseende til deras mångfaldiga nytta; ty de tjena menniskan icke allenast til lifs-förnödenheter, utan ock til prydnad, samt mycket annat: En prydnad råknar jag de växter, som utom andra deras nyttor, igenom människo konst kunna sätta åtskilliga jirlig och behageligheter på klåderne, jag menar igenom Färgare-konsten; en konst, hwartil de prälande blomster och täcka gräs selswa tyckes hafwa gifwit menniskan anledning, igenom deras åtskilliga vackra och behageliga färgor, som de utom konst, Skaparen til ära, fått hafwa; en konst, som icke allenast fordoms och ofta än blifwit och blifwer brukad at åtskilja Stånden, utan ock än i dag brukas, så i Wapn-konsten, som af Potentater uti deras Krigsfolks Uniform, samt på mångfalliga andra sätt. Men hwem som först, och när man hittat på denna konsten, där om har man ingen tilförlätelig esterrättelse; det kan ock vara lika mycket; wog af, at man wet at konsten är ibland de älska, och at hwar på sitt sätt täflar om företräde, som i annat, så ock häruti. Och som andra folkslag haft stort tycke för denne; så hafwa ock Willarne eller Indianerne i Norra America på sitt sätt sökt wisa, at de ej aldeles warit föraktare där af, ehuru de på långt när ej hunnit därmed så wida, som Europens och Alices inwånare; det är och ej at begära af et så groft folk, som desse, hwilla med rätta förtjena det namn, som Fransoserne, de Swenska och Holländerne i Norra America dem gifwa, då de kalla dem Les Sauvages, Willar, Wilde. För Europernas ditkomst wiste de ej af Pål eller Linne, mycket mindre af Bomull och Silke; utan bestodo alla de

ras få kläder i willa djurs skinn, dem de dock på et eller annat sätt fäkte färga. Nu är deras klädebrägt (den de, då stor och deras skinnstrumpor undantages, hel och hållen tilhandla sig af Europeerna) korteligen denna: Bägge Könen gå bar hufda; på kroppen hafwa de en skjorta, som nästan aldrig tvättas, sedan den är påklädd, och nästan aldrig förr tages af kroppen, innan den sönderfliten faller bort af sig self: hårdfwer hänga de en hwit eller grå wapa, på sätt, som wi här se Tatarerna bruka: Mansfolken hafwa aldrig byxor; Qwinnfolken bära en blå eller röd hjortel, som näppeligen räcker til knä; strumporna äro et forkantigt stycke ull, linne eller skinn, det de, som Mysjarne, linda om benen; och skon äro gjorda af skinn, måst som våra Finnska Qwinnfolks påxor. Här är hela klädekonaden. Och huru mycket färgor behöfwa de til den? dock färga de på ett eller annat wis sina skinnkläder: men deras måsta färgor gå ut på at måla kroppen grann: För Europeernas ditkomst målade de sig wackra med de färgor, de upptäckt af Landets egna wårter och jorderter: nu sätta de högsta wårdet på Cinnobera, den de köpa af Europeer: med den färga de sig på åtskilligt sätt i ansigtet, och ibland på andra delar af kroppen och kläderna, då de skola wara mycket granna, eller då de gå til krig at wisa sig förfärlige, och då de annors skola föra star: ofta smeta de då öfwer en stor del af skjortan med denna röda färg. Hos andra folkslag har Qwinnkonet enfannerligen tilwäntat sig den friheten, at sminka och pryda sig; men hos Willarne i Norra America hafwa Mansfolken förbehållit sig denna rätt: det är ock darsöre, som icke bland de nödwändigaste saker, som alltid skola följa en indian hwart han går, som äro: Pyssa, Tobakspipa, Tobakspung med tobak och eldsöre, äfwen spegelen hålles lika nödig: det sadet, at Cinnobera war den färg han sätter högsta wårde på; i brist deraf betienar han sig af de färgarter Landet frambringar, och Willarne af urminnes tider haft sig bekante; men om de ock råka ibland at tryta, är Willen ändå ej rädlös, om det fordras at han skal wisa sig i star och prödnad: Han samlar då slitigt sotet af sin fettil, och stryker så med det öfwer ansigte, öfre delen af skjortan, och ibland öfwer armarna, at han ser ut, som han nyss kommit ned igenom någon af Europeernas korsstenar, (Indianerne hafwa selfwa inga korsstenar) och ändå tycker han på sitt wis, at han nu är rätt grann. På hwad sätt han irritar hwarjehanda Figurer på sin kropp, skall nedansöre nämnas. Imidlertid, kan af hwad sagt är, ses, at man i Norra America ej kan hafwa sig än så många färgwårter bekanta.

De så, som man härtils utspanat, och som nämnes på följande få sidor, har jag dels inhämtat af Herr Præsidis där i Landet gjorda anmärkningar, dels samlat dem ur andra Lärda Mäns skrifter: Jag nekär icke, at långt större antal kan där wara af redan kunnoge färgörter; men min kringsträng tid och andra omständigheter hafwa ej tillåtit mig, at så efterleta dem.

Jåe desto mindre gjdr jag mig det säkra hopp, at den Benägna Läsaren med wanlig gunst uptager detta mitt oskyldiga tidsfördrif.

Blå Färg.

§. 1.

1. SOPHORA *tinctoria*, Linn. sp. pl. 373. wäxer ymnigt uti torr fet jordmån, uti Carolina, Virginien, Maryland, Pennsylvanien, nya Jersey och nya York. Somliga tro sig i senare tider funnit, at man ock kan göra af dennas blad god Indigo, ja, somlige wela af egen erfarenhet påstå, at man får af denna så skön Indigo, som af Indigosera *tinctoria*, Linn. sp. pl. 751. derföre planteras den ock nu til den ändan så i Carolina, som på Vestindiska Öarne; för andra har det ej lyckats.

2. ACER *Rubrum*, Linn. sp. pl. 1055. (rödblommig Lönn) Med barken färgas i Pennsylvanien både ylle och linne mörkblott, i det barken kokas i watten, sedan lägges kopparrök (sådan som Hatt- och Skomakare bruka) däri, innan därmed färgas. Prof. KALMS Am. N. T. II. p. 286.

Brun Färg.

§. 2.

1. RHUS *glabra*, Linn. sp. pl. 265. Med frugten färgas rödbrunt.

2. BETULA *Alna*, Linn. Fl. Sv. 861. (Ahl) Med des bark färgas brunt eller rödt. KALMS Am. N. T. 2. p. 315.

3. QUERCUS *alba*, Linn. sp. pl. 996. (hvit Eek) Med barken färga Quinsolken i nya York yllet, som där af får en brun eller Thé bou färg, hwilken ej af Solken utblekes. KALMS Am. N. T. 2. p. 354.

4. JUGLANS *nigra*, Linn. sp. pl. 997. (swart Wahnöt) Med barken af trädet, men i synnerhet af det swarta och blöta skalet, som sitter utan på nötterna, färga de i Pennsylvanien och nya Jersey ylle brunt: Färgen är wacker, och går ej ut.

5. PINUS *f. Abies*, Foliolis pectinatis; inferne lineis duabus longitudinalibus albis; conis parvis ovatis. *Perusse* af Fransoserne i Canada. Qwinfolken i Canada gifwa åt ullgarn en någorlunga Coffé färg med barken af denna gran.

Gul Färg.

§. 3.

1. ANCHUSA *Virginiana*, Linn. sp. pl. 133. Anchusa minor lutea *Virginiana*, Puccoon indigenis dicta, qua se pingunt Americani. *Plukn.* Raj. hist. T. 3. p. 268. Conf. *Gron. Fl. Virg.* p. 19. Pluknet säger, at Indianerne färga sig med denna, men nämmer ej, om färgen blir gul eller röd.

2. CISTUS *Ledon*, *Gron. Virg.* 21. Med den färgas i Virginien gult. *Gron. Fl. Virg.* 143.

3. LAURUS *Sassafras*, Linn. sp. pl. 371. Med barken här af gifwa Qwinfolken åt ullet en wacker Orange färg, som sitter ganska starkt uti, och blekes ej bort af Solen. Wid färgningen brukas ingen alun, utan endast urin. *KALMS Am. R. T. 2. p. 271.*

4. PHYTOLACCA *Americana*, Linn. sp. pl. 441. Med roten färgas gult.

5. MAGNOLIA *Virginiana*, Linn. sp. pl. 535. Med löfwen och bären skola de i Carolina färga gult: som *Lawson* i *des Hist.* öfwer Carolina p. 89 berättar.

6. HELLEBORUS *trifolius*, Linn. sp. pl. 558. Växer ganska almån, och i stor myckenhet i skogarna, i norra delen af Canada, på måsfiga, men ej för wåta ställen. Fransoserne kalla henne *Tissavoyanne jaune*. *Des* blad och stielkar brukas af *Billarne*, at sätta en wacker gul färg på hwarjehanda deras af beredda skinn gjorda arbeten. Fransoserne, som detta lärde af dem, färga både ulle och annat gult med denna örten. *KALMS Am. R. T. 3. p. 379.*

7. SO.

7. SOLIDAGO *Canadensis*, Linn. sp. pl. 878. Qwinfolken i nya Yorks province taga de färska blommorne af denne, låga ga i watern, koka dem wäl, sätta alun til, färga yllet därmed, som då bekommer en skön gul färg, hwilken ej ändrar sig. På linne wil ej denna färgen hålla så wäl.

8. IMPATIENS *noli me tangere*, Linn. Fl. Sv. 792. Med blommorne och bladen, gifwes ylle en skön gul färg.

9. QUERCUS *rubra*, Linn. sp. pl. 996. (swart Eek) Med barcken färgas ylle gult.

10. JUGLANS *Hickery*, enkannerligen den, som har bittra nötter. Med barcken gifwes ylle och linne en skön gul färg.

11. MYRICA *Gale*, Linn. Fl. Sv. 907. (Pors) Qwinfolken i Canada, färga deras ullgarn til wackert gult, med fröknopsparne här af. KALMS Am. R. T. 3. p. 440.

Uti Iroquoirnas Land wäret en ört uti skogarne, i fet jordsmån, med hwilkens rot Willarne eller Indianerne färga gult: roten ser ut som en liten Angelicæ-rot, men då den brytes sönder, är den gul inuti som gurkmeija, och har en stark bitter smak: denna roten stötes sönder til pulver, och färgas så därmed, utan at blanda något annat därtil. Herr Präses såg den aldrig då den hade blommor; hwarföre Han ock icke kunde finna, til hwad genus den måtte höra.

Röd Färg.

§. 4.

1. GALIUM *tinctorium*, Linn. sp. pl. 106. Kallades öfwer hela Canada af Fransoserne *Tiffavoiaune rouge*, och wäret där i myckenhet i skogarne, älskandes en god, dock litet dårlig mylla. Med dennas rötter sätta Willarne den sköna röda färgen på Americaniska Igellotte-taggar, dem de infåta på hwarje handa deras arbeten; hwilken färg swärligen af Sol, watern eller luft kan ändras. De färga ock ätskillige figurer på deras skinnkläder

härmed. Franska Quinfolken i Canada färga och sina kläder röda med dessa rötter. KALMS Am. N. T. 3. p. 246.

3. PHYTOLACCA *Americana*, Linn. sp. pl. 441. De mogna färsta bären äro fulla med en purpurfärgad saft, hvar med man kan gifwa papper, linne och ylle en skön purpurfärg; men den ändras och blekes snart ut; och har man ännu ej med någon konst fått den at wara beständig. Jämsför *Millers Gard.* Lic. Phytolacca.

3. MESPILUS *Canadensis*, Linn. Sp. pl. 478. Af de försök Herr Prof. GADD gjort, tror Han sig få af bären en skön röd eller purpurfärg.

4. SANGUINARIA *Canadensis*, Linn. sp. pl. 505. Utur de färsta rötterna, då de skäras sönder, flyter en rödgul saft, med hwilken Indianerne färga skinnmattor och annat rödt eller rödgult.

5. COREOPSIS *verticillata*, Linn. Sp. pl. 907. Med de gula blomblader af denna ört, färga inwånarena i wästra Virginiyen ylle rödt. *Gron. Fl. Virg.* 181.

6. QUERCUS *prinus*, Linn. sp. pl. 995. (Castanie Eck) Med barken där af färga Willarne skinnen röda.

7. PINUS, kallad i Canada *Perusse*. Med barken där af färgas rödt.

Swart Färg.

S. 5.

1. RHUS *glabra*, Linn. Sp. pl. 265. Ut af den mogna frugten göres swart bleck.

2. RHUS *radicans*, Linn. sp. pl. 266. Af saften fås en swart färg, som ej utblekes; men som samma saft är mycket förgiftig, bör man warfamt omgås därmed.

3. RUMEX *acetosella*, Linn. Fl. Sv. 296 (Bergsvra) Man tager de gröna bladen, kokar dem med tyget man wil färga, därefter hänges tyget up at torkas; när det blifwit wäl torkt, lägges det ånyo at kokas med Campechenhout och kopparska, då man får en skön och durable swart färg. KALMS Am. N. T. 2. P. 443.

4. SO-

4. SOPHORA *tinctoria*, Linn. sp. pl. 373. Med bladen däråf färga somlige svart.

5. ACER *rubrum*, Linn. sp. pl. 1055. (rödblommig Lönn) Utåf barken gör man ett godt svart bleck.

6. BETULA *alnus*, Linn. Fl. Sv. 261. (Åhl) De brände kålen häråf tjena Indianerna på ett besynnerligt sätt til färg: Man wet, at Indianerne, til at på sit sätt göra sig desto mer granne, irrita på sin kropp hwarjehanda figurer, och målningar, hwilka aldrig sedan kunna utplånas, så länge de lewa. Desse målningar bestå uti figurer af foglar och ormar, fyrstade diur, menniskor, sol, måne, blommor eller dylikt, alt som deras phantasie gifwer dem in. Desse figurer måla de anten på sit ansigte, eller på armar, händer, ben, bröst eller annorstädes. Ibland måla de endast en figur, ibland åter flere: somlige måla fullt med hwarjehanda figurer, nästan öfwer hela kroppen. Fransöser och Engelsmän, som mycket rest ibland dem, plåga ock ofta måla några figurer på deras kropp; gemenligen måla de, anten på armen, ben, eller bröstet, wår Frälsare på korset, eller initial bokstäfwerne af deras namn, eller ock något annat, alt som det faller dem i tycket. Desse målningar bestå merendels af svart färg, och då göres den gemenligen af swarta kål utåf Åhl; men understundom äro ock desse målningar röde, och då göres de af Cinnober. Sättet huru man irritar på kroppen sådane swarta eller svart-blå figurer, är följande: de taga et stycke Åhl, bränna det samma hel och hållit til kål, låta det sedan stöckna; desse kål stöta de sedan sönder til fint pulver: (Willarne göra detta, genom det de gnida kålen emot hwarandra emellan händerna): detta pulver lägges i et kåril, watn slås på, och lämnas at stå något, at det wäl får draga sig genom kålpulveret. När de nu wela irrita några Figurer på kroppen, måla de först med et kål den figur på skinet af kroppen, som de wilja hafwa stående der, taga sedan en nål, som är nästan gjord som et åderjärn, den de dåppa i den beredde och

om

smörjde färgen, och picka eller hugga så hål genom skinnet al-
lestådes, där de med kålet dragit figurerna förut, och emellan
hwart hugg dåppa de nålen eller järnet i färgen: således läm-
nas den swarta färgen qwar emellan köttet och skinnet; och då
såret är läkt, är färgen och Figuren qwar, och kan aldrig
mer utplånas. Wela de hafwa Figurerna på kroppen röda,
så bruka de Cinnober i stället för dessa kål. Somliga picka
eller hugga först hålen i skinnet, der de wela hafwa Figuren,
och stryka sedan deröfwer wäl tjockt af den beredda färgen, då
den äfwenledes drager sig ned i hålen under skinnet och blifwer
der qwar. I förstone när man börjar picka eller hugga hål
genom skinnet, gör det rätt ondt; men sedan saktar sig swedan
mer och mer. Jämsför Charlevoix Hist. de nouv. France.

T. VI. p. 40. 41.

GUDS Allena Åran.

